

Resim : 20 — Bodin Valisi İbrahim Paşanın kesik başının mezar taşı [Edirne'de Sarıca Paşa Camii'nde]

GÜNEY YURTTA DAMGALAR

Yazan: Y. Yalçın

Anadolunun güneyinde Halk: Atalardan görenek olarak birkaç türlü damga kullanmaktadır.

Bu damgalar; ev eşyalarında, düğün bayrak ve kapılarında, davar kulaklarında; sığağın geçmemesi için toprak aşırıboyasile duvarlarda ve başa giyilen terliklerin doruğunda, çul ve kilim motifleri arasında kolayca bulunur [1].

Adanada Orozdibak karşısında bakkal Cumalı'da bir at vardır. Bu atın sağrısında şöyle bir damga görülür. Bu damganın adına halk «Rahvan at» damgası der. Cumalı'nın sözüne göre bu damgalı at: Doğu Anadolu'dan (Çarşamba taraflarından) gelmiştir. [Ş. 1]

Resim: 1

Ben bu yazımda yalnız Gazi Antep'te bakkallar arasında karşılaştığım damgalardan bahsedeceğim, bugün hâlâ tecimen işlerinde yaşayan ve babadan oğula bir armağan gibi geçen örnekler tam (52) tanedir. Her bakkalın bir damgası vardır.

Bakkallar Kurumu:

Damgalara dair öğrendiklerimi anlatmadan önce Gazi Antep bakkallarının çok eski olan bir kurumunu da bu yazının içine katmağı uygun buluyorum.

Gazi Antep göçlükçüleri, (sebzecileri) bakkalları arasında eski ve köklü olan bu kurumun aralarından seçilme bir başçıkları (reisleri) ve gene seçme bir yiğitbaşlıları vardır. Esnaf sık, sık, tanınmış bir kahvede toplanır burada kendi işlerini konuşur ve münakaşa eder toplandıkları bu kahvenin hususî adı «Sof» dur.

[1] Bak: "Ceuapta Türkmen Oymakları" birinci kısım kitabının Sa. (18 ve 25) inci damgalar. Aynı kitabın Kt. 4 Sa. (45) inde: Kilim motiflerine.

Sofbaşı veya başçıl her hükmü verebilen bir reis ve yiğitbaşı ise bir icra âmiridir. Bu kurumun bellibaşlı gördüğü işler şunlardır.

- 1 — Eksik ölçüleri arar, ölçekleri kontrol eder.
- 2 — Hergün yeni buyrukları ve yeni piyasayı neşreder.
- 3 — Kurum için bir vergi toplar ve bunu bir deftere kaydeder.
- 4 — Buyruklara aykırı yön alan esnafa cezalar verir.

Bu hükümlerin hepsini de Yiğitbaşı elile icra eder bu teşekkülün gördüğü işlerden en değerlisi köylü veya bahçıvanlarla esnafın dürtüst olmalarıdır. Meselâ: bir köylü bir esnafa borçludur, borcunu yoğurt ve yağ gibi şeylerle ödeyecektir. Fakat şehire gelince bu istihşalâtını borçlu olduğu bakkala vermez yani bir bakkala satarsa alacaklı hemen esnaf başçılına baş vurur, Yiğitbaşı malı alan bakkala koşar ve keyfiyeti anlatır. Köylünün yeni alıcısı hesap görünken köylünün diğer bir bakkala olan borcunu keser.

Bunu her esnaf yapmağa mecburdur çünkü: Bu suretle tahsil olunan paralardan esnaf kurumu yüzde iki buçuk varidat alır. Bu yordam sayesinde hem esnafın alacağı takırtda kalmaz ve hem de köylüler sözlerinde durmuş olurlar.

Gazi Antep bakkallar kurumunun en ağır cezası «mezat kesme» cezasıdır. Mezat kesme cezası kabahatliye başçıl tarafından tebliğ edilir «Arkadaş esnaf sana küstü» denir ve hemen Yiğitbaşı marifetile bütün esnafa haber verilir. Artık esnaf bu adama ne mal satar ve ne de bundan malalır. Cezalı amana gelir. haksızlığını kabul eder, yalvarır ve bir gün affedilir. Tekrar barışa kavuşan cezalı esnaf meslekdaşlarına bir ziyafet ve yiğitbaşıya bahşiş verir, eski haklarını kazanır. (Bu cezanın geçen sene kaldırılmış olduğunu kurum yazıcısı Hacı Mustafa söylüyor).

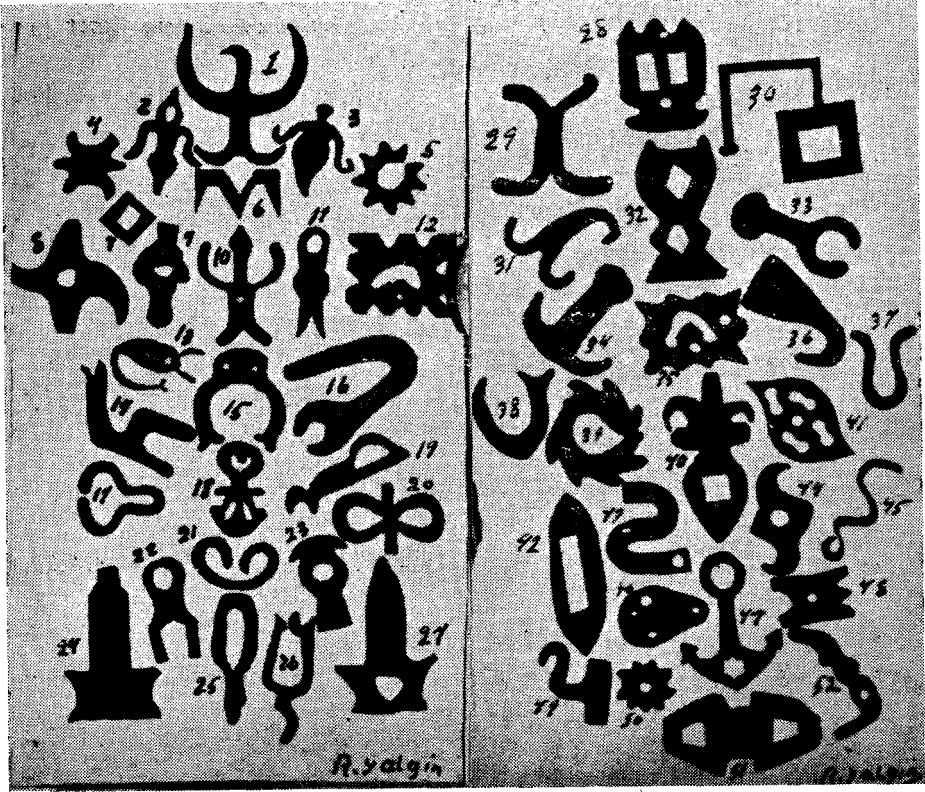
Damğalar: [Ş. 2]

Her damganın bir sahibi vardır. Numara sırasile damgaların sahiplerini ve isimlerini görelim.

- 1 — Numara saatçi Hocaoğullarından bakkal Hacı Halilin Kırlangıç adlı damgası.
 - 2 — No. Hacı Memilinin Hacı Memedin damgası (Bu damganın sahibi ölmüş olduğundan damga demirci Şakirin dükkânında kalmıştır).
 - 3 — No. Altmış senedir sahipsiz kalmış bir damgadır şimdi demirci Şakirin dükkânındadır. (Bu iki damganın adına «Adam» denmektedir).
 - 4 — No. Bakkal Mustafa Çavuşun damgasıdır.
 - 5 — No. Kömürcü Hacı Mehmetoğullarından Ökkeşin damgasıdır. (Demirci Nurinin dükkânındadır).
- Son iki damganın adları «Yıldız» dır.
- 6 — No. Tartaroğlu Şih Mehmedin damgasıdır.
 - 7 — No. Kavsara [1] babanın oğlu Mehmedin damgasıdır.

[1] Kavsara = Hasırdan yapılan bir nevi çuval adıdır.

- 8 — No. Demirci Şakirin dükkânında sahipsiz kalmış damgalardandır.
 9 — No. İzzetinoğlu Mustafanın damgasıdır.
 10 — No. Nalbant oğlu Mehmed Alinin damgasıdır.
 11 — No. Dana Mehmetoğlu Hasanın damgasıdır.
 12 — No. Sahipsiz damgalardandır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).
 13 — No. Sahipsiz damgalardandır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).
 14 — No. Sarıklı Hocanın damgasıdır.
 15 — No. Bakkal kurumunun yazıcısı Hacı Mustafanın damgasıdır. Damganın adı «Semerkaş» dir.

Resim: 2

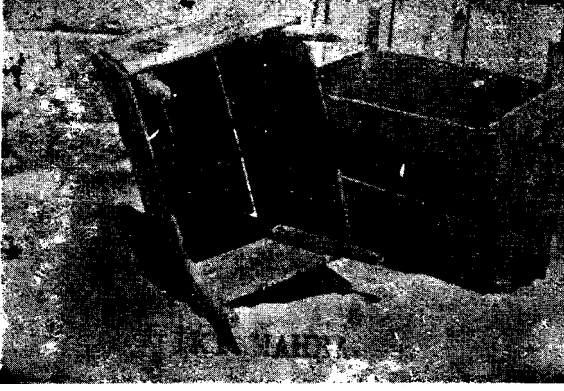
- 16 — No. Bakkal Mehmed Efendinin damgasıdır.
 17 — No. Hacı Abdininoğlu Mustafanın damgasıdır.
 18 — No. Molla Petek Mehmedin damgasıdır.
 19 — No. Sahipsizdir. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).
 20 — No. Mustafa Çavuşun damgasıdır.
 21 — No. Musa Çavuşoğlu Tahirin damgasıdır.

- 22 — No. Kasımoğlu Mehmedin damgasıdır.
- 23 — No. Ölmüş Bakkal Mıstılının damgasıdır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).
- 24 — No. Sahibi belli değildir. Çok eski bir damgadır. (Demirci Muhyeddinin dükkânındadır).
- 25 — No. Arpacı Mehliniloğlu Şakirin damgasıdır. (Adı Ayna) dır.
- 26 — No. Asker Mehmedin damgasıdır. (Bu damga süslü yazı ile yazılmış «Asker» kelimesi gibidir.)
- 27 — No. Tunaoğlu Mustafanın damgasıdır.
- 28 — No. Halim Hocaoğlu Abdullahın damgasıdır.
- 29 — No. Bekteş Ağanın damgasıdır.
- 30 — No. Hacı Hüseyinin damgasıdır. (Aslı bulunmadığı için Esnaf yazıcısı tarafından resmî yapılmıştır).
- 31 — No. Uyuz Hacınoğlu (Bu aile çoktanberi inkıraz etmiş olduğundan damga şimdi Demirci Alinin dükkânındadır).
- 32 — No. Besnilioğlu Ali Rızanın damgasıdır.
- 33 — No. Yağcı Osmanın damgasıdır.
- 34 — Emirinoğlu Mehmet Saidin damgasıdır.
- 35 — Sahipsizdir. (Demirci Şakirin dükkânındadır).
- 36 — No. Alibazoğlu Ömerin damgasıdır.
- 37 — No. Bakkal Yusuf Hocanın damgasıdır.
- 38 — No. Hacı Durdununoğlu Şakirin damgasıdır.
- 39 — No. Araslı Kayalı Halidin damgasıdır.
- 40 — No. Saraç Mehmedin damgasıdır.
- 41 — No. Ahmetoğlu aHsanın damgasıdır.
- 42 — No. Arifoğlu Mahmudun damgasıdır. aDmğanın adı: (Mekik) damgadır.
- 43 — No. Bakkal Kadrinin damgasıdır.
- 44 — No. Ölmüş uncu Hacı Mehmedin damgasıdır. (Bu damga şimdi demirci Hanefinin dükkânındadır).
- 45 — No. Sahipsizdir. (Demirci Alinin dükkânındadır).
- 46 — No. Güzelbeyoğlu Ömerin damgasıdır.
- 47 — No. Hacı İmamın damgasıdır.
- 48 — No. Şih Mehmed Hocanın damgasıdır.
- 49 — No. Kınacıoğlu İmam Hüseyinin damgasıdır.
- 50 — No. 44 numaradaki damğanın ayrı bir eşi olduğu ve sahibi olmadığı söylenmiştir. (Demirci Hanefinin dükkânındadır.)
- 51 — No. Bostancı Ahmedin damgasıdır.
- 52 — No. Demirci Nurinin dükkânında kalmış sahipsiz ve eski bir damgadır ki: demirciye bile babasından devredilmiştir.

Damgaların yeri:

G. Antep'te bu damgalar iki yerde kullanılır. Biri; Mahraların muhtelif yerinde, öteki de Küleklerin üstlerindedir.

1 — Mahralar: Dibi dar üstü geniş kavak tahtasından yapılan bir örnek sandıklardır. [Ş. 3]

Resim: 3

Bu tahta kaplar ile pazarlara, bakkallara sebze ve meyva gibi şeyler çok kolaylıkla taşınır. Her eşnaf bunların lüzum olduğu kadarına maliktir.

Resim: 4

2 — Külekler: (Bunun bir adına çatı) denir. Külek: Her yerde Şinik adını alan ölçü kabıdır. Bu kaplar zahire ölçekliği yaptığı gibi bu mıntakalarda aynı zamanda su, yağ, yoğurt gibi sulu yiyeceklere de kap olmuştur. Gazi Antep'te ve Maraş'ta bunları yapan müstakil dükkânlar vardır. [Ş. 4]

Külek yahut çatıların boy ve kuturlarına göre ölçüleri de vardır. Bu ölçülerin adları: (Bütün çatı, yarım çatı, urub çatı) dır.

Bütün çatı bir batman, yarım çatı yarım batman, Urub çatı batmanın dörtte biri nisbetinde bir ölçektir. (Bir batman «5200» gram kadardır).

Esnaf çatılardan şüphelenirse Sof Başçılı (Cemiyet Reisi) o küleği tetkik

Resim: 5

Resim: 6

eder ve doğru bulursa şüpheyi izale için üzerine şu « صح » damgayı basar. Bu damganın adına «sah» damgası denir. [1]

Bugün bile yaşayan bu damgalar incelenir ve iyice gözden geçirilirse içinde «Ordu, Eti» yazıları ve hatta «Oğuz» boyu damgalarına benzerleri eksik değildir.

[1] Albistanın (Sevin) köyü oymakları arasında bulduğum damgalar Adana Halkevi'nin "Akgünler" gazetesinde çıkmıştır. Bak: Sayı (1-2-3) y. y.

AYASOFYA NARTEKS MOZAIKLERİ 1932 DE YAPILAN İŞ

Türkiye hükûmetinin Amerika Bizans Enstitüsüne Ayasofya mozaiklerinin meydana çıkarılması ve muhafazası hususunda müsaade itası hakkındaki emri haziran 1931 de Ankarada Vekiller Heyeti tarafından verildi. O zaman Maarif Vekili bulunan Esat, İstanbul Meb'usu ve sabık İstanbul Müzeler Müdürü Halil Etem, Asariatika ve Müzeler Müdürü Dr. Hâmit Zübeyr, İstanbul Müzeleri Müdürü Aziz iptidadanberi ve devamlı surette kıymetli rey ve teşviklerle ve büyük bir şevk ile bize yardım ettiler. Türkiye Hükûmeti memurlarının tükenmez lû-tufkârlıklarına karşı lâyük olan şükranı ifade etmek imkânsızdır.

Bir zamandanberi Enstitü âzalarının uğraşmakta oldukları mozaik tetkikine camiin narteksinde 1931 Birincikânundan itibaren ciddiyetle devam edildi. Bu iş için İstanbulda çelik ray üzerinde her tarafa döner tekerleklerle yürüyen 13 metre yüksekliğinde çelik bir iskele yapıldı. İleri geri kayar iki kat sahanlığı bulunan bu iskele narteksin tonozuna kadar yetişir ve transversal kuşaklara değmeksizin hareket edecek surette imal edilmiştir. Her iki sahanlığı bez ile örtülü olup camiin elektriği ile tenvir ve teshin edilir. Birincikânun 1931 ile nisan 1932 arasında mozaiklere dokunmadan evel narteksin tonozlarında ve duvarlarındaki mozaiklerin sathının tamamı itina ile tetkik edilerek fotoğrafları çekildi. Nisanın 6 sında Venedikli mühendis Signor Marangoni'nin tavsiye ettiği iki usta mozaikçi, Signor Gregorini ve Signor Benvenut İstanbula geldiler. Aynı zamanda mühendis Marangoni de gelip bir hafta kalarak temizlemenin teknik işini tasvip etti.

Bunun üzerine narteksin doğudaki duvarının batı kiblesindeki birinci maberde işe başlandı. Bu tarihten itibaren narteksdeki mozaikler bir usul üzere sürekli bir işleme altına alındı. Bu işin sürdüğü müddet Mîmar Macit Asariatika Müzesini temsil ediyordu. 18 ağustosta Venedikli ustalar mukaveleleri bittiğinden İtalyaya döndüler. Bundan sonra fotoğraf çekmek ve narteksin süslerini ölçmek ve saire gibi bu teşebbüse ait faaliyetler ve tettebbülere 6 eylüle kadar devam edilerek o tarihte iskele söküldü ve camideki çalışma gelecek bahara bırakıldı.

Bay Esat ağustosun birinde ve üçünde olmak üzere iki kere camiî ziyaret ve mozaikleri bizzat tetkik etti; o vakit Evkaf Başmühendisi bulunan Fikri tetkik heyeti reisi sıfatile müşahadatını hükûmete bildirdi. Türkiye Reisi Cumuru Ankarada 11 ve 12 temmuzda Enstitü Müdürünü kabul ve kendilerine arzedilen malzemeyi tamamen tetkik ettikten sonra tasviplerini izhar buyurdular.

NARTEKS

Ayasofya narteksi dörder dilimli tonoslu dokuz mabere bölünmüştür. Her maberden camiin içine girilir, yani büyük orta kapıdan olduğu gibi şimaldeki dört küçük ve cenuptaki dört küçük kapıdan da girilir. Narteksteki mozaikler bilhassa İsviçre İtalyanlarından Gaspare ve Giuseppe Fossatinin işçiliklerindeki meharret sayesinde muhafaza edilebilmiştir. Bunlar 1847 - 1849 yıllarında Sultan Abdülmecit emrile cami tamir ve mozaikleri korumak için tanzif edildiler, ve nezaretleri altında narteksin kubbeli tavanı levhalarındaki ve kemerlerin içindeki ve camiye girilen kapıların üstündeki lünetleri kaplıyan mozaikler, kemerleri süsleyen oymalı pervazlar ve pencereleri çerçevesiyen akantus nakışlarının hepsi yenilendi. Mozaiklerin dağıldığı belli olan yerlerde düşmüş Parçaların bıraktıkları boşluklara alçı doldurularak, henüz yerinde kalanları da tutturmak için etrafı sıvanmış, bazen de mahallî tersimat için acele ile kanatlı kenetler, hatta maalesef demir çiviler bile kullanılmıştır. Fossatiler tarafından nartekse original resimler ithal edilmemiş. 1932 de sathlarının üzerine ilâve edilen yağlı boya nakışlar kaldırılınca ne bir Türk san'at eseri, ne de eski veya değerli hiçbir eser tahrip edilmedi. *Evliya Çelebi XVII inci asırda mozaikleri görmüş ve tarif etmiştir. Binbaşı Cornelius Loos tarafından 1710 gibi geç bir tarihte çizilen taslaklar saliplerin o tarihte meydana olduğunu gösterir. Narteksteki Bizans tezminatı XVIII inci asırdan ervel örtülmemiş olduğu bu suretle anlaşıldığı gibi Fossatilerinkinden daha eski bir örme izi mevcut değildir.*

Camiin narteksi dokuz bölüğe bölünmüş ve herbirinin üstüne dört kavisli kemer kurulmuş olup bunlardan karşılıklı olan iki büyük kemer narteksin çaprazlar, keza karşılıklı olan iki küçük kemerde narteksin duvarlarını tetvik etmektedir. Yer plânının dokuz bölümünün her birinin üstüne tonoslu bir örtü tekabül etmektedir.

Narteksteki mozaiklerin, [orta E lünetini dolduran portre müstesna olarak] binanın Justinian devrinde (532 - 7) inşa edildiği zamana ait olduğu şüphesizdir. Haçlar Justinian'ın Monophysitleri resmî kiliseye alıştırarak hükûmette kendi yerini sağlamak için binanın bütün ilk iç süsüne verdiği karakter hakkında da bir ipucu vermektedir. Tavanın geniş çiçekli motifler ve enlemesine kemerlerdeki tekerlekler ve değirmenler Mısırın altıncı asır Kıbtî mezarlarındaki kumaşlar ve elbiselerde görülen ve aynı muhtelif renklerde ve şekillerde olan resimlerle mukayese edilmelidir. Kubbe çeşiti altın kumaştan bir otak gibi gerilmiştir. Tafsilâtli resimlere müracaat etmeden bu işi lâyıkile anlaşılabilir surette tarif etmek mümkün değildir. Halbuki bu resimlerden bahsetmek istimali bu raporumuzun şümülünü aşmış olacağından şimdilik tezminatın teferruatından sarfınazar edilmıştır.

Orta lünetin (E) tetkikından anlaşıldığına göre aradaki mozaikler narteksin sair kısımlarındakilere nisbetle daha geç bir devre aittir. Daha erken bir devir mozaiklerinin kesilip çıkarıldığı ve yerine sonradan başka birinin bulunduğu belli idi. İhtimal İznikte olduğu gibi, kesilip çıkarılan resim basit bir salipten

ibaret olup evvelce nartekste başka bir mevzu görülmemiştir. Sahanın ortasında takriben iki adam boyundaki bir Mesih şekli gösterilmektedir. Tam yüksekliği, hâleden hariç 2 metre 15 santimdir. Mesih giyimli ve hâleli olarak yüksek ve geniş arkalıklı bir tahta oturmuştur. Sağ elile takdis ediyor, sol elile sol dizine dayalı açık bir kitap tutuyor. Ayağı tahtın önüne konmuş bir ayak iskemlesine dayalı mesihin sağında daha küçük mikyasta, maamafih tabii cesametinin bir buçuk mislinde bir şekil diz çökmüş bir küppeli imparatoru tapınırken göstermektedir. Baş bir hâle ile çevrilmiştir. Lünetin her iki tarafında boşlukta tahtı kanatlıyan birer medalyon olup herbirine tabii büyüklükte bir şeklin başı ve omuzları vardır. Solumuzdaki koyu mavi maphorion giyinmiş bir kadın, sağımızdaki kanatlı, eli âsalı bir melek görünüyor. İmparatorun bedeninin hareketinden secdeye kapandıktan sonra biraz kalktığı ve şimdi ellerini tazarru' vaziyetinde kaldırdığı anlaşılıyor. Boynundan geçen çizgi imparatorun başkaldırma hareketile derinleşmiştir. Gözleri, karşısındaki haşmetten çevrilerek tefekkürde temerküz etmiştir.

Bu yüzü sikkelerdeki imparator resimlerle mukayese edersék *hükümdarını Leo VI. (886 - 912) olduğunda tereddüt edemeyiz*. Sikkelerdeki muayyen portrelerle temin edilen bu teşhis, 1200 den Novgorodlu Anthony'nin doğrudan doğruya şehadete Berlin müzesindeki fildişile, ve *Basil I. in* eserleri hakkında Kostantin tarafından tanzim edilen fihristte kaydı mevcut olmaması ile de teyyüt etmektedir.

İmparatorun portresinin hakikate benzeyişi ve elbisesinin teferruatı bu mozaiklerin sâniinin kabiliyetini gösterdiği gibi bunları tasvirde gösterilen realizmden imparatorun esvaplarını da pek yakından tanıdığı anlaşılmaktadır. Diğer cihetten, evvelce Justinian II devrinde (685 - 711) imparator sikkelerinde ve daha evvel de nakışlarda görülmüş olan bu Mesih şekli nazarı ittılaimıza arzedilen en büyük san'at eserleri gibi daha eski bir tipe istinat ettiği muhakkaktır. Ressam, itibarî bir şeklin şartları içinde çalışmakla hem serbest hem de bağlıdır: Tevarüs ettiği vezin ve ahenklere sadık kalan şair gibi. İbda kuvvetlerini, dehâlarını edebileştirecek olan mecralardan idare etmek vazifesinin ilcasiledir ki bu kuvvetler tecelli eder. Portre öyle değildir. Bunda inzıbat ressamın şahsî görüşünün mahiyetini ve bu görüşü ifade etmekteki kuvvetini meydana çıkarır. Bir hükümdarın hükümdar kalarak kendisini metbuu önünde küçültmesi burada bir mozaik çevresi içinde şaşmaz bir muvaffakiyetle ve canlı bir duygu ile gösterilmiştir. Bu değerli portre bundan böyle beşerî muvaffakiyetler arasına ithal edilmiştir. Renkli bir eserin fotoğrafla gösterilmesi her nekadar nakıs kalırsa da hiç olmazsa aslını narteks zemininden hiçbir vakit mümkün olamayacak bir surette göstermektedir *Salzenberg* tarafından verilen izahat ancak bir digaramdan ibaret olup eserin mahiyeti hakkında bir fikir veremez.

Orta lünette toplu resim, teşhir şahıslarını göstermek ihtimalile beraber kat'iyetle bir Deisis veya bir teşhir sahnesi olarak telâkki edilemez. Zira İmparatorun 6 ıncı Leon olduğu kabul edilince çevenlerde gösterilen şahısların Berlin fildişindekilerden - taç giyerken gene imparatorun yanında bulunanlardan

başkaları olmadığı da kabul edilmelidir ki, bunlar da sağlığında daima koruyucuları olan Meryem'le Cebrail'dir.

Camiin mozaiklerinden alınan derslerin telhisi anı henüz gelmemiştir. Şimdiye kadar icra edilen tetkikattan hâsıl olan netice şudur: Orta lünetteki büyük mozaikin ifade ettiği mana itibarile, ehemmiyetli narteksdeki diğer tezyinatın hepsinden üstündür. Bunların hepsi için de şunu diyebiliriz ki *payitahı ustalarının eserleri karşısındayız*; bunlarla, meselâ muasır İtalyan mozaikleri mukayese edilince bunlardan muktebes ve eyalet işi gibi kalır. Neticede şunu söylemeli ki, mozaikleri örten boya kaldırılmış, fakat hiçbir mozaik yerinden çıkarılmamış ve hiçbir yenilik ilâve edilmemiştir. Bugün narteksde görülen, Bizans devrinden kalma mozaiklerdir; temizlenmiş ve tersim edilmiş fakat hiçbir şey çıkarılmamış veyahut ilâve edilmemiştir.

ST. SOPHIA
THE MOSAICS OF THE NARTHEX
WORK DONE IN 1932

The order of the Turkish Government enabling the Byzantine Institute of America to lay bare and conserve the mosaics of St. Sophia was issued in June 1931 at Ankara by the Council of Ministers. His Excellency Esat Bey, at that time Minister of Public Instruction; B. Hâlıl Ethem sometime Director of the National Museum and now Deputy from Istanbul in the Grand National Assembly at Ankara; B. Dr. Hâmit Zubeir Direktor of Museums; and B. Aziz Director of the National Museums of Istanbul, from the first and continuously gave their advice, encouragement, and enthusiastic support.

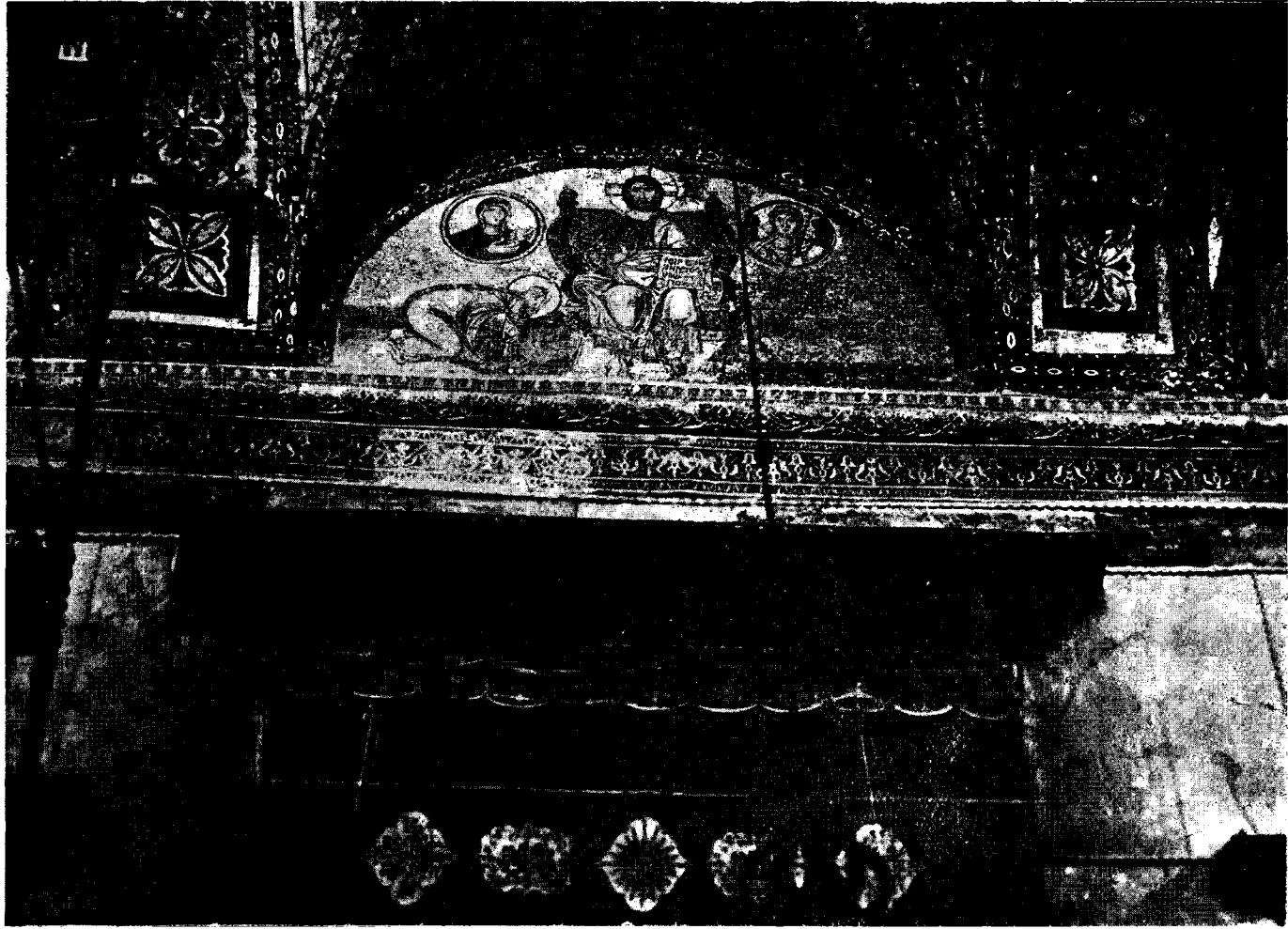
The study of the mosaics on which members of the Institute had already been for some time engaged, was actively pursued from December 1931 in the Narthex of the Mosque. First the entire mosaic area of the vaults and walls of the Narthex was submitted to careful study and was photographed. The mosaics throughout the Narthex largely owe their preservation to the skilful work of Gaspare and Guiseppe Fossati, natives of Italian Switzerland, who between the years 1847 and 1849 were engaged at the command of the Sultan Abdül Mecid in the task of renovating the Mosque and preserving the mosaics. Under their supervision the mosaics of the Narthex which cover the panels of the vaulted ceiling, the soffits of the arches, the lunettes over the doors leading into the Mosque, the crenellated borders which trace the ribs, and the acanthus scrolls which frame the windows, were all re-established. No original design was introduced by them into the Narthex; and when during 1932 the surfaces were freed from the extraneous oil-painting, no Turkish work, and no ancient work, and no work of any merit whatever was destroyed. Evliya Efendi saw the mosaics and described them in the seventeenth century. Cornelius Loos as late as 1710 shows that the crosses in the lunettes above the doors were freely exposed at that time. It would thus seem that no scening of the Byzantine decoration in the Narthex had occurred up to the eighteenth century; nor are there traces of any earlier covering than that of the Fossati.

Examination of the central Lunette showed that its mosaics are of a later epoch than those of rest of the Narthex. It was clear that an earlier mosaic had been cut out and another inserted subsequently. It is, indeed, possible that, as occurred at Neceae, the excised representation was that of a simple cross, and that previously no other subject had appeared in the Narthex. In the middle of

the scene a figure of Christ is presented of about twice human size. The exact height excluding the nimbus is 2. 15 m. He is seated robed and nimbate on a high and broad-backed throne. With the right hand He is blessing, with the left He supports an open book resting on the left knee. His feet repose on a footstool placed before the throne. To Christ's right hand is a figure conceived on a smaller scale, yet half as large again as a human being, representing an emperor kneeling. He is shown wearing a mantle in the act of adoration. His head is encircled with a nimbus. On either side of the lunette in the space flanking the throne is placed a roundel, each containing the head and shoulders of a figure of human proportions. That to our left contains the figure of a woman wearing a dark - blue *maphorion*; that to our right shows a winged angel bearing a wand. When we compare the Emperor's face with the images of emperors on the coins, there can be no hesitation in recognizing the monarch as Leo VI (886 - 912). The identification afforded by the definite portraiture of the coinage is corroborated by the direct testimony of Anthony of Novgorod in 1200, by that of an ivory in the Berlin Museum, and by the omission of the mosaic from Constantine's list of works executed by Basil I. The vivid sense of a monarch humbling himself before his suzerain, while remaining a monarch, is here expressed within the terms of a mosaic picture and with unflinching success. This precious portrait is now added once again to the series of extant human achievements.

The moment has not yet arrived for epitomizing the lessons to be learnt from the Mosaics of the Mosque. As far as the task of examining them has been carried, it is clear the great mosaic in the central lunette outweighs in the importance of its intention the other decorations of the Narthex; but we may say of all of them that we are in the presence of works of Metropolitan masters, compared with which the contemporary mosaics in Italy, for instance, are provincial and derived. By way of conclusion it should be stated that mosaics have been scaled of the paint deposited on them, but no extraction of mosaics has taken place, nor have any artificialities been introduced. The mosaics of the Narthex, as they are seen to-day, are the mosaics of Byzantine times, cleansed and corroborated, but not subjected to subtraction or addition.

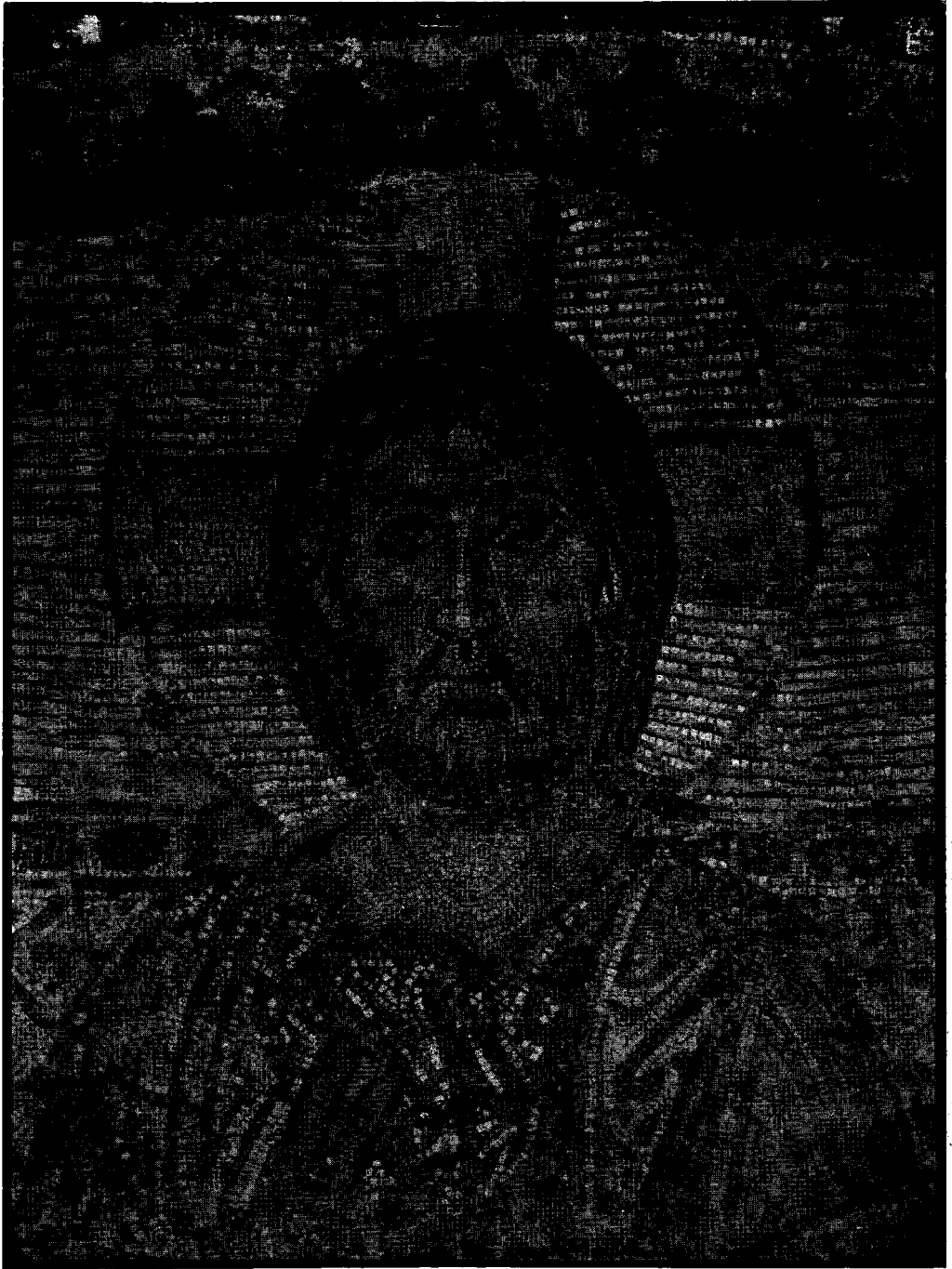
Thomas Whittemoe

Central Lunette over the main entrance into the Mosque, after cleaning.

Central Lunette over the main entrance into the Mosque, before cleaning.

Detail of the head of Jesus in the Central Lunette.

Golden ceiling of the Narthex, now cleaned.

RAPORLAR

DIE AUSGRABUNG IN LARISA DES FRÜHJAHRS 1934

Die Campagne begann am 26. April 1934 und dauerte bis zum 22. Juni Dr. Schefold, Aissistent am Archäologischen Institut des Deutschen Reiches, leitete die Grabung. Die Architektur wurde von den Architekten Regierungsbaumeister Johannes und Dipl. Ingenieur Meyer aufgenommen und bearbeitet. Dr. Crome untersuchte die Keramik und die Kleinfunde. Das türkische Kul-

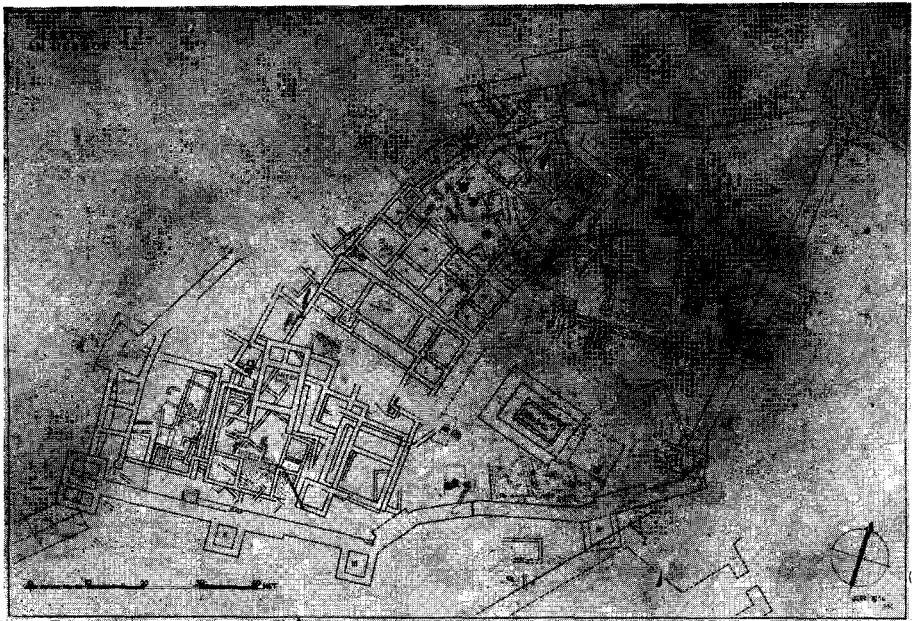
Ein Ansicht von dem Ausgrabungsgebiet

turministerium hatte als Regierungskommissar Mustafa Bey vom Ethnographischen Museum aus Ankara entsandt. Dankbar muss er genannt werden, dem unermüdlich hat er sich um die Arbeiten der Grabung gekümmert und allen Verkehr mit den Behörden uns in zuvorkommenster Weise erleichtert.

In den ersten Wochen wurde durchschnittlich täglich mit 35 Arbeitern gegraben, während in den letzten 4 Wochen nur mit 3 oder 4 Arbeitern gearbeitet wurde. Im ganzen sind 1086 Tagewerke bezahlt worden.

Die Hauptaufgabe der diesjährigen Grabung war, das bisher auf der Burg noch nicht ausgegrabene Gebiet zwischen T V und T VII und das Gebiet östlich von T I und T VIII freizulegen. Die Aufgabe wurde erfüllt, obwohl hohe Schuttmassen weggeräumt werden mussten. Hierfür war die uns aus Pergamon entlehene Feldbahn eine grosse Erleichterung.

In dem Gebiet östlich von T I und VIII war schon in der vorhergegangenen Grabung ein Gebäude angeschnitten worden, das jetzt als erstes freigelegt wurde. Es ergab eine westöstlich orientierte Raumflucht mit vorgelegter Säulenhalle. Nach der Keramik und der Mauertechnik ist das Haus am Ende des 5. Jhdts. erbaut worden. Die Grossräumigkeit und die ganze Anlage gestattet es, das Gebäude als ein amtliches der Demokratie Larisas anzunehmen.

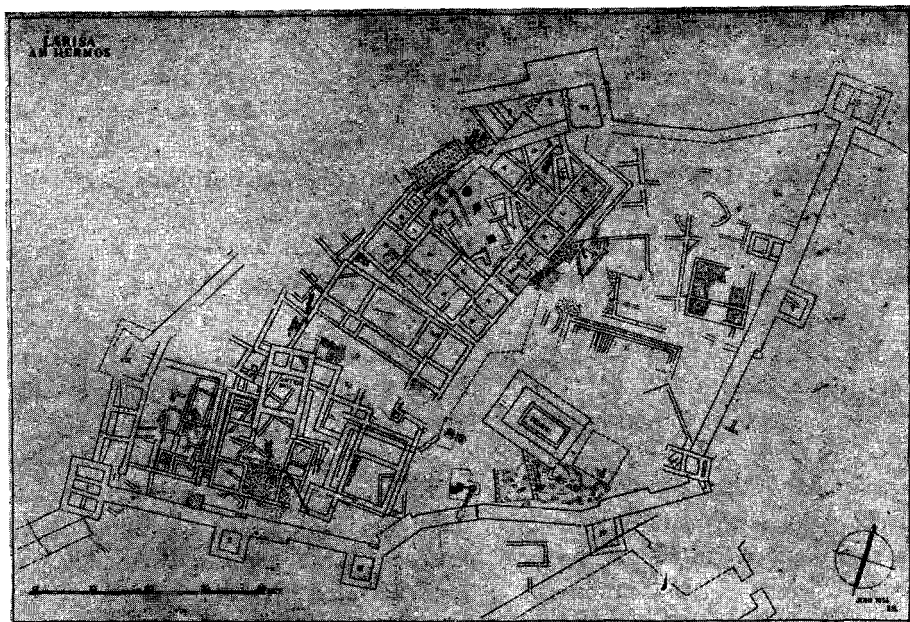

Plan des Ausgrabungsgebietes von Larisa

Ungefähr in der Mitte des neu ausgegrabenen Teiles kam der bedeutendste Bau heraus, der neben dem Tempel auf der Burg bekannt ist. Es ist ein Antenbau noch südlich, fast senkrecht zur Kurtine T I - T III orientiert, mit einer Länge von 15,24 m. und einer Breite von 8,13 m. Hinter der Vorhalle liegt ein grosser, fast quadratischer Hauptraum, an den sich nach hinten zwei kleinere quadratische Räume anschliessen. Der Bau ist in der Polygonalmauertechnik der Burgmauer errichtet, dieser also gleichzeitig um 500 v. Chr. Der Bau, durch seine Richtung und Räumlichkeit kein Tempel, ist die eigentliche Residenz des Tyrannen, während sein Wohnpalast in den grossen Mauern des 6 1/2 m. westlich in gleicher Richtung liegenden Baues zu erkennen ist. Die östliche Längsfront und ein Teil der nördlichen Schmalseite sind bisher freigelegt

worden. Der Palast wurde im 5. Jhdt. nach Vertreibung des Tyrannen und einer vollkommenen Zerstörung überbaut. Der Antenbau stand bis in das 4. Jhdt. aufrecht und späterer Bauten, wie das „Hathaus“ des 5. Jhdts. in kreuzförmiger Anlage und seinen späteren Erweiterungen nehmen auf ihn Rücksicht (vgl. Abb. 1). Im östlichen hinteren Raum wurde in der Ecke ein grosser Pithos des 4. Jhdts. gefunden.

Von der Südostecke des „Hofhauses“ führt eine Wasserleitung durch den südwestlichen Eckraum des Ostbaues, dessen Zerstörung im 5. Jhdt. daher schon angenommen werden muss. Eine zweite Wasserrinne mit Gefälle nach Norden konnte an der Westseite des Antenbaues aus der Zeit der Anbauten des 4. Jhdts. festgestellt werden. Aus dem 5. Jhdt., also älter als die Wasserrinne,

Plan des Ausgrabungsgebietes von Larisa

wurde 5 m. von der Nordwestecke des Antenbaues eine Abortanlage gefunden, die, im 4. Jhdt. schon wieder überbaut, eine der ältesten bisher bekannten Anlagen dieser Art ist.

Das zweite freigelegte Gebiet liegt ganz dicht über dem gewachsenen Felsen mit einer niedrigen Kulturschicht, die zum grössten Teil Schuttmasse mit Scherben bis in das 4. Jhdt. ist. Kleine Mauerzüge, meist ovalen Grundrisses, die sich genauer nicht festlegen liessen, wurden gefunden. Es liessen sich vorläufig nur zwei Bauten im Grundriss ganz erkennen. Westlich von T V, ganz in der Nähe der Stadtmauer ist es ein Bau von 60,7 m. Länge und 10,3 m. Breite. Von einem Vorraum führt ein breites Tor in einen gepflasterten Hof mit Resten von Säulenstützen. Da ein Abfluss aus dem Raum festgestellt wurde

und an der Ostwand ein Mauerzug als Krippenfundament zu deuten ist und der ganze Bau nach seiner Anlage kein Wohnhaus ist, wird ein Stall das Wahrscheinlichste sein. Weiter nach Norden stösst direkt an die Ostmauer ein Bau, der eine Vorhalle hatte. Nach dem Baugrubenbefund gehört er in das 5. Jhdt.

Die verschüttete archaische Mauer der Nordseite zwischen T VI und T VII wurde freigelegt, ebenso ein kleiner Teil der Westseite. An mehreren Stellen wurden Tiefgrabungen angestellt wie im Antebau. Sie ergaben, dass unter den griechischen Schichten der geometrischen Zeit ein tiefschwarzer Kulturboden fast einheitlicher, polierter, heller Keramik liegt. Die unterste Schicht zeigt eine rauhe, mit rotem Überzug, ganz anders geartete Ware. Eine weitere Bestätigung dieser ununterbrochenen Besiedlung, die also bis in das 3. Jahrtausend reicht, ergab eine erneute Untersuchung des Tempels. Die gleiche Schichtung alten Kulturbodens wurde direkt dem griechischen Tempelfundament gefunden. Viel Keramik, Feuersteingerät, Steinbeile (Abb. 2) konnten aus diesen Schichten geborgen werden. Auch die höheren, jüngeren Schichten ergaben wichtige Kleinfunde.

Nördlich hinter dem Antebau wurde im alten Perserschutt spätarchaische Architekturterrakotten gefunden, vor allem ein grosses Fragment des Gastmahlfrieses (Abb. 3), dazu ist ein Fragment mit dem Oberkörper des Wagenlenkers, des Wagenrennenfrieses mit vorzüglich erhaltener Bemalung geborgen.

Die Bauten hinter dem Bollwerk, alle in ihrem letzten Zustand aus dem 4. Jhdt., ergaben kleine Terrakotten bekleideter Frauen (Abb. 4 u. 5) und einer Dionysosstatuette (Abb. 6) in feinsten Ausführung des frühen Hellenismus. Da sie nach ihrem Fundort genau datiert sind, sind sie für die Kunstgeschichte des 4. und 3. Jhdts. von Wichtigkeit. Eine Mantelherme gleichen Materials aus der Mitte des 4. Jhdts. wurde auch in diesen Bauten gefunden. In der Keramik gab es keine Überraschungen. Für das 7. Jhdt. ist eine grosse, stark betonte Buccerokeramik und orientalisierende Ware charakteristisch. Für das 6. Jhdt. einheimische Streifenware, Jonisches und von der Mitte des Jhdts. auch Attisches. Immer mehr verwilderte Streifenware, unbemalte Keramik und wieder Attisches sind bezeichnend für das 5. und 4. Jhdt. Auch dieses Mal konnte spätere Keramik nicht geborgen werden. Es bestätigt sich also die von Schefold gemachte Feststellung, dass Larisa kurz nach 300 verlassen wurde. Die Burg ist mit dieser Campagne ausgegraben. Nur ältere Schichten müssen noch in Einzeluntersuchungen geklärt werden. Das wäre eine der Hauptaufgaben der weiteren Campagnen. Die zweite aber wäre es nun, die Stadt, die zur Burg gehört, in ihrer Anlage zu erkennen und wenigstens die Stassen mit den Häusern festzustellen und einige Häuser genauer zu untersuchen, um einen Begriff des Hausbaues des 6. 5. und 4. Jhdts. in der Aeolis zu erhalten.

Im Anschluss an frühere Grabungen in der Nekropole von Larisa untersuchte Meyer einige Grabanlagen und konnte so feststellen, dass sie nicht so einheitlich waren, wie früher angenommen wurde. Die Anlagen sind sehr mannigfaltig und immer und immer wieder benutzt und erweitert.

In den letzten Tagen der Campagne wurde ein Werk entdeckt, das eine menschliche Riesenleistung darstellt. Es ist dies eine Wasserleitung, die unten am Fuss des Berges von buruncuk herumläuft und teilweise bis 7 m. tief und 65 cm. breit im Felsen geschlagen ist. Teilweise ist sie überwölbt oder mit Stuck verkleidet. Zum grössten Teil wurde im Laufe der Jahrhunderte die Wasserrinne vom Erdboden zugeschwemmt. Doch da in diesem tiefen lockeren Boden die Disteln üppiger wucherten als ringsum, liess sich die Leitung über 2 1/2 km. bisher nachweisen. Sie kommt mit einem ganz geringen Gefälle vom Fuss des Sardenengebirges, läuft um den Städtberg von Larisa herum und ist hier am Fuss des Berges in Höhe des Stadtttores zuletzt nachweisbar. Es ist unbedingt notwendig, in der nächsten Grabung die noch offenen Fragen nach Anfang und Ende der Leitung und ihrer Zeit zu beantworten. Das Ganze, das nach dem Scherbenbefund in Byzantinischer Zeit noch bestand, ist zu gross und eigenartig, als dass man sich mit dem bisher Erkannten begnügen dürfte.

Istanbul, im Juli 1934

J. F. CROME BRUNO MEYER
